

ADOLAT INSON IJTIMOIYLIGINI IFODALASH SHAKLI SIFATIDA

Sadullayeva Shaxnoza Bahodirovna

SamDChTI Gumanitar fanlar va Axborot texnologiyalari kafedrası o'qituvchisi

Qodirova Shohsanam

SamDChTI RGF talabasi

Annotatsiya. Adolat inson ijtimoiylikini ifodalash munosabatlarning butun tizimini tavsiflovchi "adolat" tushunchasiga bag'ishlangan. Jamiyat taraqqiyoti va davlat shakllanishining har bir bosqichida odamlarning adolat haqidagi tasavvurlari o'zgaradi. Adolat hodisasi, shubhasiz, ijtimoiy munosabatlarning butun tizimini o'ziga xos ko'rinishlarining barcha xilma-xilligi bilan tavsiflovchi murakkab, ko'p bosqichli hodisadir.

Kalit so'zlar: adolat; axloq; qiymat; norma; qonun; o'ng; jamiyat; ijtimoiy munosabatlar.

Adolatning huquqiy tomoni qonunlarga rioya etishni, siyosiy tomoni esa davlatni adolat qoidalari asosida boshqarishni, fuqarolar g'amini yeyishni anglatadi. Rivojlangan jamiyatda adolat kishilarning demokratik qonunlar asosida ish yuriti-shini taqozo etadi, unda har bir odam o'z mehnati, tadbirkorligi, aql-zakovati tu-fayli topgan mol-mulki hisobiga yashaydi. Davlat o'z faoliyatida fuqarolar tomonidan adolat qoidalari va qonunlarga amal qilinishini nazorat etadi, jamiyat a'zolarining mol-mulki daxlsizligi va qonun oldida tengligini ta'minlaydi. Tenglashtiruvchi qoida bo'lgan, zo'rlikni aks zo'rlik bilan muvofiqlashtiruvchi vosita sifatida da'volar tengligini o'rnatib kelgan «adolat» tushunchasi hususiy mulkka asoslangan jamiyatda yangicha mazmun kasb eta boshlagan. Endi jamiyat ijtimoiy munosabatlarni muvozanatga keltirishning yangi tizimiga muhtojlik seza boshladi. YUz bergan ulkan ijtimoiy o'zgarishlar kishilar ongida, dunyoqarashida, siyosiy-huquqiy fikrda, axloqiy normalarda ijtimoiy adolat g'oyasining uzil-kesil shakllanishiga olib kelgan. Bu haqda SHarqning boshqa bir mutafakkiri – Abu Ali ibn Sino qiziqarli fikrlarni bayon qilgan. Uning fikricha, o'zaro bog'liqlik va almashuv jarayonida insonlar bir-birlarini qandaydir muhtojlikdan holi etadilar. Buning uchun insonlar o'rtasida o'zaro kelishuv zarur bo'lib, bu kelishuv tufayli adolat qoidalari va qonunlari o'rnatiladi. Ijtimoiy hayotda adolatparvarlikni qat'iy turib himoya qilgan ta'limotlardan biri tasavvuf falsafasidir. Tasavvuf namoyondalari boshqa sharq mutafakkirlari singari o'z umidlarini ma'rifatli va odil shohga bog'laydilar, u orqali barcha ijtimoiy illatlarni bartaraf etish mumkin, deb hisoblaydilar.

Tasavvuf namoyondalari hokim va xalq, shoh va saltanat munosabatlarida donolik bilan adolatli ish tutish, davlatni adolatli qonunlar orqali boshqarish, qabul qilinayotgan tadbirlarning xalq tomonidan qo'llanishi kabi ijtimoiy muammolarni ko'taradilarki, bu xalqparvar tuzum ideallarini ulug'lashtirdi. Tasavvufning ko'pgina namoyondalari shohlar, hokimlar, amaldorlardan adolatni kutib o'tirmay,

o'z amaliy faoliyatlarida unga amal qilish bilan o'rnatilgan bo'lganlar. Hasan Basriy, Abdulla Ansoriy, Abdulhasan Haraqoniy, Bahouddin Naqshband, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Ho'ja Ahror Valiy, Mahdumi A'zam Kosoniy ko'pincha shoh va hokimlar adolatsizliklariga qarshi chiqib, mazlumlarni dadil himoya qilganlar, haqiqat uchun kurashganlar. SHarq mutafakkirlari adolatni asoslashda lirik-ruhiy, ma'naviy-axloqiy jihatdan yondashganlar. Zero, sharqona jamiyatlarda azaldan adolat tushunchasiga hamohang tarzda «haq», «me'yor», «haqiqat», «burch» tushunchalari qadrlanib kelingan. SHuningdek, jamoa manfaati, oiladagi tartib-intizom, e'tiqod va ma'naviylik yuqori baholangan. G'arb mutafakkirlari esa ko'proq huquqiy, amaliy, kundalik hayot muammolari nuqtai nazaridan fikr yuritganlar. SHuning uchun ham SHarqdagidan ancha farqli tarzda «erkinlik», «teng huquqlilik», «erk» tushunchalariga ko'proq darajada ahamiyat berilgan. SHu bilan birga individualizm, individning tartib-intizomi, huquq adolatga olib boruvchi vositalar sifatida qadrlanadi, ma'naviylikdan ham ko'ra ratsionalizm mustahkam o'ringa ega bo'lgan. Lekin tarixan oladigan bo'lsak, ijtimoiy adolat g'oyasi insoniyatning butun tarixi orqali o'tib kelgan. SHu bilan birga jamiyatni adolatli tashkil etish orzusi va uning hayotdagi haqqoniy mavjudligi o'rtasida doimo ziddiyat bo'lib kelgan. SHunga qaramay uni «naqd qilib qo'yishga» urinish to'xtamagan. SHu nuqtai nazardan insoniyat sivilizatsiyasining butun tarixi ijtimoiy adolatni kengaytirish tarixi hamdir. Albatta, SHarq va g'arb jamiyatlaridagi bu kabi qadriyatlar bir-biriga zid emas, ular o'zaro uyg'unlikda umuminsoniy qadriyat darajasida jamiyat hayotida ijtimoiy adolat qoidalarining barqaror bo'lishiga xizmat qiladi. SHarq va g'arb an'analari asrlar davomida shakllanib kelgan bu kabi tushunchalar hamda qadriyatlar mustaqillik davrida jamiyatimizda umuminsoniy g'oyalar sifatida qayta shakllanishi shu jihatdan katta ahamiyatga ega. Zero, bu jamiyatimizda insonparvarlik, birdamlik, inson erki va mas'uliyatini manfaatlar uyg'unligi, qonun ruhi va demokratiya qadriyatlari asosida amalga oshirishga va shu tariqa ijtimoiy adolatni mustahkamlashga xizmat qiladi

O'z navbatida, adolat murakkab hodisa bo'lib, barcha davrlarda har xil bo'lgan, lekin har doim “adolat” tushunchasi butun ijtimoiy munosabatlar tizimiga ulkan ta'sir ko'rsatgan. Sivilizatsiya boshlanganidan beri “adolat” so'zi barcha xalqlar tiliga kirib kelgan. Adolat haqidagi ilk tasavvurlar ibtidoiy jamiyatda allaqachon shakllangan. Bu davrda odamlarning birgalikdagi turmush sharoiti umuminsoniy tenglikni o'rnatishni taqozo etdi. Shu munosabat bilan adolat mavjud marosim va urf-odatlariga rioya qilish zarurati sifatida qaraldi. Jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlar adolat g'oyasining o'zgarishiga olib keldi. Adolat g'oyasi butun ijtimoiy ong tizimidagi asosiy g'oyalardan biriga aylanadi. Qadim zamonlardan beri insoniyat «adolat» tushunchasini topishga harakat qilib keladi. Adolat g'oyasi qadimgi Xitoy falsafasida aniq ifodalangan. Konfutsiyning konservativ axloqiy va siyosiy ta'limotida ma'lum rol o'ynaydi. Konfutsiyning fikricha, hamma narsa hukmron qatlamlarning markazlashgan hokimiyatini mustahkamlashga yordam beradi, avtokratiyani saqlaydi, patriarxal quldorlik institutlarini mustahkamlaydi;

Bu “faqat taqvodorlikni”, oqsoqollarga va ijtimoiy ierarxiyada yuqoriroqlarga hurmatni mustahkam qonunga aylantiradi. Ijtimoiy ong shakllanishining dastlabki bosqichlarida insonning tashqi olamni tushunishi uning tevarak-atrofdagi tabiatga munosabati bilan ham, moddiy ne'matlar ishlab chiqarish jarayonida o'rnatiladigan o'z qabiladoshlari bilan bo'lgan munosabatlari bilan ham belgilanadi.

O'rta asrlar davrining huquq va adolat ta'limoti tegishli antik qarashlardan o'zining boshlang'ich nuqtalari bilan ajralib turadi: birinchidan, davlat bilan bir qatorda, yanada nufuzli kuch - cherkov tan olinadi; ikkinchidan, insonning asl mohiyati oxir-oqibat hayotning boshqa tomonidagina ochiladi, deb ishoniladi. Kapitalistik munosabatlarning rivojlanishi bilan diniy dunyoqarash o'rnini huquqiy dunyoqarash egalladi. Burjuaziyaning hukmron feodal tuzum bilan kurash davri o'zi bilan nafaqat ijtimoiy-amaliy qo'llash, balki adolat tushunchasini nazariy talqin qilishda ham yangi lahzalarni olib keldi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Морозов М. Э. Право как фактор достижения справедливости в юридическом пространстве. – Новосибирск, 2009 [Электронный ресурс]. URL: http://arbitrage.ru/index.php?option=com_coitent&task=view&id=74&Itemid=34 (дата обращения: 23.01.09).
2. Морозов М. Э. Право как фактор достижения справедливости в юридическом пространстве [Электронный ресурс]. URL: <http://arbitrage.ru/index.php?option=comcontent&task=view&id=74&Itemid=34> (дата обращения: 23.01.09).
3. Ramatov, J., Umarova, R., Baratov, R., Sultanov, S., & Khasanov, M. (2022). METHODS AND MEANS OF FORMATION OF SPIRITUAL MORAL CONSCIOUSNESS IN STUDENTS AND YOUTH OF UZBEKISTAN. World scientific research journal, 10(1), 257-262.